

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει μια συλλογή κειμένων που γράφτηκαν σε ποικίλες περιστάσεις και διαπνέονται από μια έμμονη ιδέα, που δεν είναι δική μου αλλά του Γκράμσι. Για ένα βιβλίο που ασχολείται με τη μηχανική της αφήγησης, ή μάλλον με το αποκαλούμενο «λαϊκό» μυθιστόρημα, πιθανότατα πρόκειται για την ιδανική λύση: πράγματι, στο λαϊκό μυθιστόρημα η ίδια η δομή αντανακλά τα κύρια χαρακτηριστικά του αντικειμένου της – εφόσον βέβαια ισχύει ότι στα προϊόντα των μαζικών επικοινωνιών έχουμε την επεξεργασία «χώρων» ήδη γνωστών στο κοινό, που παίρνουν τη μορφή της επανάληψης. Αυτές τις έννοιες τις έχω αναπτύξει σε πολλά σημεία του βιβλίου μου *Κήνσορες και Θεράποντες* (Bompiani, 1964 – σε επανέκδοση στην ίδια συλλογή).

Η έμμονη ιδέα, που δικαιολογεί και τον τίτλο, είναι η εξής: «Νομίζω ότι μπορούμε να ισχυριστούμε πως μεγάλο μέρος του αποκαλούμενου νιτσεϊκού “υπερανθρωπισμού” δεν έχει ως πηγή και θεωρητικό πρότυπο τον Ζαρατούστρα, αλλά τον *Κόμητα Μοντεχρίστο* του Δουμά» (Α. Γκράμσι, *Λογοτεχνία και εθνική ζωή*, III, «Λαϊκή Λογοτεχνία»). Στο ίδιο θέμα ο Γκράμσι προσθέτει: «Ίσως ο λαϊκός υπεράνθρωπος του Δουμά να μπορεί να θεωρηθεί ακριβώς μια δημοκρατική αντίδραση στη φεουδαρχικής προέλευσης έννοια του ρατσισμού, η οποία συνδέεται με την έξαρση του “γαλλικισμού” στα μυθιστορήματα του Ευγένιου Σύη».

Η δεύτερη φράση είναι πιο ασαφής από την πρώτη: δεν καταλαβαίνουμε αν η έξαρση του γαλλικισμού στον Σύη θα

πρέπει να συνδεθεί με τη φεουδαρχική έννοια του ρατσισμού ή με τη δημοκρατική αντίδραση του Δουμά. Και οι δύο ερμηνείες θα δημιουργούσαν μια πρόταση ταυτόχρονα αληθή και ψευδή: όταν ο Σύη εξαίρει τον γαλλικισμό (στα *Μυστήρια του Λαού*), το κάνει με «δημοκρατικό» σκοπό, όταν όμως κατασκευάζει το πρώτο πρότυπο υπερανθρώπου (στα *Μυστήρια των Παρισίων*: ο ίδιος ο Σύη προσφέρει το πρότυπο του υπερανθρώπου στον Δουμά), το κάνει με σκοπό μοιραία «μεταρρυθμιστικό»: κανένας λαϊκός υπεράνθρωπος όμως, συμπεριλαμβανομένου του Δουμά, δεν γλιτώνει από αυτή τη μοίρα, όπως προσπαθώ να δείξω στα δοκίμια που ακολουθούν.

Αυτός είναι ένας ακόμα λόγος για να θεωρήσουμε την ιστορία του υπερανθρώπου «των μαζών» (που μάλλον δημιουργήθηκε ως πρότυπο για μια μάζα αναγνωστών και κατασκευάστηκε με τη βοήθεια μιας νέας εμπορικής φόρμουλας, η οποία ονομάζεται «μυθιστόρημα των επιφυλλίδων») ως μια ιστορία αντιφατική, όπου τα ιδεολογικά προβλήματα, η λογική των αφηγηματικών δομών και η διαλεκτική του εμπορίου των εκδόσεων διαπλέκονται σε έναν προβληματικό, δυσεπίλυτο κόμπο. Στο εγκώμιο του υπερανθρώπου των επιφυλλίδων, ο Γκράμσι μοιάζει να επιτίθεται στον υπεράνθρωπο του Νίτσε: σήμερα, που επικρατεί κλίμα ευρύτερης επιστροφής στον Νίτσε, θα ήμασταν πιο προσεκτικοί. Όμως κι ο ίδιος ο Γκράμσι είναι πιο προσεκτικός απ' όσο φαίνεται: μιλά για τον νιτσεϊσμό των ανόητων που επικρατούσε στην εποχή του και λέει σαφώς επικρίνοντάς τους: ο υπεράνθρωπός σας δεν προέρχεται από τον Ζαρατούστρα, αλλά από τον Εδμόνδο Νταντέ. Αν σκεφτούμε τον Μουσολίνι, που εκτός από εκλαϊκευτής του νιτσεϊκού υπερανθρωπισμού ήταν ταυτόχρονα και συγγραφέας αφηγήσεων των επιφυλλίδων (και πρέπει να γραφτεί μια ανάλυση των πηγών του *Κλαούντια Παρτιτσέλλα, η ερωμένη του καρδινάλιου* – αφηγήσεις που κυμαίνονται από το αγγλικό Gothic Novel¹ ως το γαλλικό

1. Gothic Novel: Γοτθικό μυθιστόρημα.

feuilleton²), βλέπουμε ότι η υπόθεση του Γκράμσι έβρισκε τον στόχο της.

Η ανάπτυξη της υπόθεσης του Γκράμσι θα σήμαινε ότι ερευνούμε τα avatar³ του υπερανθρώπου των μαζών, πράγμα που επιχειρούμε με αυτά τα δοκίμια, από τον Σύη ως τον Σαλγκάρι ή τον Νατόλι, για να καταλήξουμε στο σήμερα με έναν υπεράνθρωπο που περιγράφεται με τους όρους του κατασκοπικού θρίλερ – τον Τζέιμς Μποντ.

Το δοκίμιο το αφιερωμένο στον Πιτιγκρίλλι φαινομενικά δεν έχει σχέση με την αφηγηματική των επιφυλλίδων, όμως οι ατραποί του υπερανθρώπου είναι ατελείυτες. Οι αρσενικοί ήρωες των μυθιστορημάτων του Πιτιγκρίλλι είναι εύχαρες και κοσμικοί υπεράνθρωποι, όπως και η εικόνα που ο Πιτιγκρίλλι μόχθησε να ενσαρκώσει είναι αυτή ενός αστού συγγραφέα με πνεύμα καυστικό που δεν θίγει τις μεγάλες κακίες, αλλά τους κοινούς τόπους. Έστω κι αν ο ίδιος, όπως επιβεβαιώνεται από πιο πρόσφατα βιογραφικά στοιχεία, βρισκόταν ανέμελα πέρα από το καλό και το κακό.

Σήμερα η επανεφαρμογή της υπόθεσης του Γκράμσι σε αυτά τα δοκίμια γίνεται με αφηγηματολογικές και σημειωτικές μεθόδους: ανάλυση κειμένων, αντιμετώπιση των αφηγηματικών τεχνασμάτων με εξωτερικά συστήματα εμπορικών συμβιβασμών, με ιδεολογικές σφαίρες και στρατηγικές τεχνοτροπιών, επιζητώντας τον συσχετισμό αυτών των «σειρών» διά μέσου ομολόγων δομικών προτύπων. Δεν θα ισχυριστώ ότι όλες οι έρευνες που βρίσκονται εδώ αποτελούν αμιγή υποδείγματα σημειωτικής της αφήγησης (με αυτή την έννοια, η μόνη αυστηρή είναι η μελέτη για τον Τζέιμς Μποντ). Ας πούμε ότι η σημειωτική επεμβαίνει ως εργαλείο μόνον όταν είναι χρήσιμη.

Οι μελέτες αυτές εμφανίζονται ως μικτή συνεισφορά είτε σε μια κοινωνιολογία της λαϊκής αφήγησης, είτε σε μια

2. Feuilleton: Επιφυλλίδα.

3. Avatar: Ενσάρκωση.

μελέτη των ιδεολογιών που εκφέρεται με τη μορφή μιας ιστορίας των ιδεών, είτε ακόμα ως μια διερεύνηση της σημειωτικής του κειμένου· και δεν εμφανίζουν μια κατ' ανάγκη και έναντι οποιουδήποτε τιμήματος τυποποίηση (είτε αληθή είτε προσχηματική). Αυτό δεν σημαίνει ότι θέλω να επικρίνω όσες αναλύσεις κειμένων εμφανίζονται σήμερα λιγότερο προσηνείς και περισσότερο «βγαλμένες από κομπιούτερ» απ' όσο αυτές εδώ. Μπορείτε μάλιστα στο *VS 19-20* του 1978 να δείτε το άρθρο μου “Possible Worlds and Text Pragmatics: Un drame bien parisien”, όπου προσπαθώ να απογυμνώσω τις λογικές δομές μιας αφήγησης κατά τρόπο πολύ λιγότερο επιεική και ελαστικό απ' όσο στα δοκίμια αυτού του βιβλίου.

Μην ξεχνάτε ότι ορισμένα από αυτά τα κείμενα ήταν πρόλογοι σε αφηγηματικά έργα, ενώ άλλα ήταν δημοσιογραφικά άρθρα: ανόμοια ως προς την επιστημονική υποδομή, συνδέονται καλά μεταξύ τους απλώς επειδή, όπως είπαμε, περιστρέφονται γύρω από την ίδια ιδέα και την επαληθεύουν από διαφορετικές απόψεις.

Δυο λόγια λοιπόν γύρω από την προέλευσή τους:

«Τα δάκρυα του Μαύρου Πειρατή» και οι σημειώσεις για την αναγνώριση εμφανίστηκαν στο *Almanacco Bompiani* του 1971, που ήταν αφιερωμένο στην επιστροφή της πλοκής με τίτλο *Εκατό χρόνια αργότερα* (με επιμέλεια δική μου και του Τσέζαρε Σούγκι). Μέχρι τότε για το μυθιστόρημα των επιφυλλίδων δεν υπήρχε παρά το βιβλίο της Άντζιολα Μπιανκίνι. Αργότερα εκδόθηκαν διάφορες ανθολογίες και κριτικές μελέτες, και νομίζω ότι η *Ανθολογία* του *Almanacco* επηρέασε αυτές τις μεταγενέστερες επιλογές.

Το «Ευγένιος Σύη: Σοσιαλισμός και παρηγοριά» εμφανίστηκε ως πρόλογος στην ιταλική έκδοση των *Μυστηρίων των Παρισίων* (Μιλάνο, Sugar, 1965). Αργότερα ο Λυσιέν Γκολντμάν μου ζήτησε να το ξαναδουλέψω για μια διπλή έκδοση (στα αγγλικά και τα γαλλικά) του μόνου τεύχους της *Revue Internationale des Sciences Sociales* που ήταν αφιε-

ρωμένο στην κοινωνιολογία της λογοτεχνίας (αργότερα μεταφράστηκε στα ιταλικά ως *A.A. – V.V., Sociologia della letteratura*, Ρώμη, Newton-Compton, 1974). Υποκινούμενος από τη σύγκρουσή μου με τον Γκολντμάν, έγραψα μια εισαγωγή που αμφισβητούσε τον τρόπο εφαρμογής των σημειωτικών μεθόδων στην κοινωνιολογία της λογοτεχνίας: η εισαγωγή αυτή, μετά από επεξεργασία, εμφανίστηκε και σε αυτό το βιβλίο.

«Οι Μακάριοι Παύλοι και η ιδεολογία του λαϊκού μυθιστορήματος» γράφτηκε ως εισαγωγή στην επανέκδοση του μυθιστορήματος του Λουίτζι Νατόλι (Παλέρμιο, Flacconio, 1971) και ταυτόχρονα δημοσιεύτηκε με την ίδια μορφή στο *Uomo e cultura*, VI, 11-12, 1973.

«Η άνοδος και η πτώση του υπερανθρώπου» συγκεντρώνει μια σειρά άρθρων που εμφανίστηκαν κατά περιόδους στο *Espresso*, μεταξύ του 1966 και του 1974.

Όλα αυτά τα κείμενα συγκεντρωμένα εκδόθηκαν με τον τίτλο *Ο Υπεράνθρωπος των μαζών* από την Cooperativa Scrittori στη σειρά «I Gulliver» το 1976. Στην παρούσα έκδοση προστίθενται και τα δύο επόμενα δοκίμια.

Το «Πιτιγκρίλλι: Ο άνθρωπος που έκανε τη μαμά να κοκκινίζει» βγήκε ως πρόλογος στην επανέκδοση των *Η Ξανθή Δολιχοκέφαλη* και *Το πείραμα του Ποττ* σε ενιαίο τόμο (Μιλάνο, Sonzogno, 1976).

Το «Οι αφηγηματικές δομές του Φλέμινγκ» εκδόθηκε για πρώτη φορά στον τόμο *Υπόθεση Μποντ*, Μιλάνο, Bompiani, 1965, με επιμέλεια δική μου και του Ορέστε Ντελ Μπουόνο. Αργότερα μεταφράστηκε στα γαλλικά για το *Communication* 8 (θα έλεγα ότι ανάμεσα στα γραπτά μου αυτό είναι το περισσότερο μεταφρασμένο, έχει περιληφθεί σε ποικίλες ανθολογίες και συλλογές – πράγμα που σημαίνει ότι ο υπεράνθρωπος έχει πάντα μεγάλη πολιτιστική ζήτηση) και εμφανίστηκε και στην ιταλική έκδοση αυτού του τεύχους που είχε τίτλο *Η ανάλυση της αφήγησης* (Μιλάνο, Bompiani, 1969). Ζητώ συγγνώμη από τους αναγνώστες που το έχουν ήδη σε μία από

τις προηγούμενες εκδόσεις, μου φάνηκε όμως σκόπιμο να το συμπεριλάβω και εδώ, ώστε να καταστήσω το πανόραμα πληρέστερο.

Ωστόσο η ιστορία του υπερανθρώπου των μαζών δεν πρέπει να θεωρηθεί τελειωμένη. Οι περιπτώσεις στις οποίες ξαναεμφανίζεται είναι αναρίθμητες. Παραδείγματος χάριν, στο *Κήνσορες και Θεράποντες* μπορείτε να δείτε τη μελέτη μου για τον Σούπερμαν των κόμικ, η οποία για την ακρίβεια θα έπρεπε να εμφανίζεται και σε αυτή τη συλλογή. Κι έπειτα θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε και τους νέους υπερανθρώπους του κινηματογράφου και της τηλεόρασης, τους ωραίους, τους άσχημους και τους κακούς επιθεωρητές με τα μάγκνουμ, τα ξυρισμένα κεφάλια και τα πράσινα μπερέ. Και (επιτέλους) την εμφάνιση της *Überfrau*⁴, από τη Γουόντερ Γούμαν των προπολεμικών ήδη κόμικ ως τη Βιονική Γυναίκα, όπως και τους υπερανθρώπους (ή τα υπερ-ρομπότ) της επιστημονικής φαντασίας. Μια άξια στρατιά για την οποία ο Γκράμσι απεφάνθη μια και καλή: «το μυθιστόρημα των επιφυλλίδων υποκαθιστά (και ταυτόχρονα ευνοεί) τις φαντασιώσεις του λαϊκού ανθρώπου, είναι πράγματι ένα όνειρο με ανοιχτά τα μάτια [...] μακρόχρονες φαντασιώσεις πάνω στην ιδέα της εκδίκησης, της τιμωρίας των ενόχων για τις συμφορές που υποφέρουμε».

Καθώς όμως το διάβασμα είναι μια δραστηριότητα συμμετοχής, παρατηρήσεις όπως αυτή που παραθέσαμε ισχύουν μόνον ως έναν βαθμό: από μερικά δοκίμια, όπως στο δοκίμιο για τον Σύη, θα δείτε ότι ορισμένες φορές ο υπεράνθρωπος που προσφέρεται για όνειρα με ανοιχτά τα μάτια γίνεται αφορμή για περισσότερο επωφελείς αναγνώσεις, που μπορούν να καταλήξουν σε μια συνειδητοποίηση.

Για τον λόγο αυτό, ακόμα και η δική μου ανάγνωση του υπερανθρώπου των μαζών θα πρέπει να εκληφθεί ως μία από τις δυνατές αναγνώσεις. Τα υπόλοιπα εξαρτώνται από το πού,

4. *Überfrau*: Υπεργυναίκα.

πώς και πότε διαβάζεται ένα βιβλίο. Πράγμα το οποίο δεν μας απαλλάσσει από το καθήκον να αναφέρουμε τον τρόπο με τον οποίο θεωρούμε σωστό να διαβάζεται και τον τρόπο με τον οποίο πιθανότατα γράφτηκε.